

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 373.3.091.212:[37.015.3:159.952.13]: 37.012

В. В. ГРИЦЬКО

викладач

Гуманітарно-педагогічний коледж Мукачівського державного університету

УРАХУВАННЯ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтовано необхідність урахування характеристик особистості молодших школярів у професійній діяльності вчителів початкових класів. Узагальнено, що в сучасних умовах професійна діяльність учителя початкових класів полягає не лише в трансляції знань, формуванні вмінь і навичок, а повинна ґрунтуватися на засадах педагогічного діагностування з метою вивчення особистості молодших школярів, забезпечення оптимальних умов навчання та виховання, урахування індивідуальних потреб учнів. Розглянуто особливості індивідуального психологічного розвитку школярів та важливість використання спільної навчальної діяльності учнів в умовах початкової школи. Відображено вплив особистісних характеристик школяра на вибір учителем початкових класів форм і методів професійної діяльності в освітньому процесі. Акцентовано увагу на важливості організації навчання, яка враховує індивідуальні особливості та сприяє максимально ефективному розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Ключові слова: *учитель початкових класів, особистість молодшого школяра, індивідуальні характеристики особистості.*

Глобалізація та інтеграція освіти зумовлюють появу нових соціально-економічних відносин, зміну уявлень про світ і людину та систему ціннісних орієнтацій, докорінну перебудову шкільної освіти, зокрема початкової. Пріоритетним завданням сучасної початкової школи є всебічний, гармонійний розвиток і виховання молодших школярів на засадах гуманістичної спрямованості та особистісно орієнтованої моделі навчання, вивчення й встановлення індивідуальних рис і потенційних можливостей кожного учня, створення оптимальних умов для його самовдосконалення та самореалізації. Водночас початкова освіта має свою специфіку, оскільки дітей навчає один учитель, а отже, від його професійної майстерності, людських якостей значною мірою залежить успіх подальшого розвитку, навчання й виховання підростаючого покоління – майбутнього України.

У сучасних умовах професійна діяльність учителя початкових класів полягає не лише в трансляції знань, формуванні вмінь і навичок, а повинна ґрунтуватися на засадах педагогічного діагностування з метою вивчення особистості молодших школярів, забезпечення оптимальних умов навчання й виховання з урахуванням індивідуальних потреб учнів. Нормативною та методологічною базою цього процесу є Закони України “Про освіту”

(2017 р.) і “Про вищу освіту” (2014 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012 р.), Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2015 р.), Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року” (2016 р.), Наказ Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір” (2004 р.).

У педагогічній науці та практиці значну увагу приділяють проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності. Науковці вивчають: теоретико-методичні основи професійної підготовки вчителів в освітньому середовищі вищих педагогічних закладів освіти різних рівнів акредитації (А. Алексюк, В. Бондар, С. Гончаренко, С. Сисоєва та ін.), концептуальні засади фахової підготовки вчителів початкових класів (О. Абдулліна, О. Баранова, І. Зязюн, О. Кіліченко, С. Мартиненко, Л. Петухова, Л. Хоружа та ін.), індивідуальні характеристики особистості молодших школярів (Л. Аристова, Н. Бібік, М. Данилов, М. Короткова, Г. Костюк, Н. Менчинська та ін.). Однак проблема врахування характеристик особистості молодших школярів у професійній діяльності вчителів початкових класів не набула належного науково-теоретичного та практичного вивчення й відповідного методичного забезпечення.

З огляду на це *метою статті* є аналіз сучасного стану підготовки майбутніх учителів початкових класів до врахування характеристик особистості молодших школярів у професійній діяльності.

Період навчання в початковій школі має непересічне значення для інтелектуального, фізичного, емоційного та соціального розвитку дитини. Специфічність навчальної діяльності в початкових класах зумовлена особливостями формування та розвитку в дітей молодшого шкільного віку пізнавальних процесів, емоційно-вольової й мотиваційної сфер.

Як слушно зазначають Л. Клос та Т. Фаласеніді, потрібно максимально наблизити навчання й виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей. Цей принцип є визначальним у здійсненні будь-яких змін в освіті, оскільки саме він дає змогу досягти найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню й розвитку [3, с. 44]. Головною умовою інноваційних змін у системі загальної середньої освіти є впровадження компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів до навчання, виховання й розвитку школярів. Одним з основних принципів навчання є індивідуальний підхід до дитини, який передбачає глибоке вивчення особистості дитини, зокрема особливостей її психічного розвитку. Підсумком цієї праці є психолого-педагогічна характеристика школяра, що відображає розуміння педагогом особливостей його індивідуального розвитку, особистісних характеристик, особливостей пізнавальної, емоційної та вольової сфер. Ґрунтовно, адекватно представлена характеристика дає можливість педагогу визначи-

ти правильний підхід, спланувати педагогічну роботу з метою організації продуктивного освітнього процесу та міжособистісної взаємодії.

Специфіку навчання молодших школярів необхідно визначати, враховуючи вікові особливості дітей, оскільки кожен період розвитку є якісно особливим етапом психічного розвитку й характеризується безліччю змін, що становлять у сукупності своєрідність структури особистості на відповідному етапі її формування. Водночас важливо, що основні лінії інтелектуального, особистісного розвитку, розвитку діяльності по-різному реалізуються на кожному з вікових етапів [4, с. 91]. Тому на етапі початкової школи неприпустимий педагогічний “брак”, позаяк без міцних початкових знань подальша якісна освіта виглядає дуже сумнівною [8, с. 32].

Учитель початкових класів, як зазначає Л. Бірюк, об’єктивно є творцем того фундаменту, на який спирається основна й старша ланки загальноосвітньої школи, саме він започатковує формування в молодших школярів таких важливих загальнонавчальних умінь і навичок, як читання і письмо, виробляє реалістичні уявлення про навколишній світ, прищеплює правильні гігієнічні навички, виховує естетичні орієнтири, спільно з сім’єю закладає основи трудових умінь, пов’язаних зі щоденними дитячими, учнівськими та загальносімейними потребами [1, с. 116]. Тобто основною метою професійної діяльності вчителя початкових класів є залучення дітей до світу знань, їхнє зацікавлення, пробудження інтересу до нового, розвиток прагнень дитини пізнавати нове, з’ясовувати незрозуміле про якості, властивості предметів, явищ дійсності тощо.

В освітньому процесі початкової школи робота вчителя вибудовується з урахуванням вікових, психологічних і фізичних особливостей молодшого шкільного віку, провідними видами діяльності якого є навчальна діяльність, особистісне спілкування та імітація соціальних ситуацій [5, с. 223]. Індивідуальні риси молодших школярів, обставини життя обов’язково позначаються на якості їхніх навчальних досягнень. Тому педагог повинен добре знати не лише вікові, а й типологічні особливості своїх вихованців [3, с. 44]. Зміст, форми, методи навчання й виховання потрібно обирати відповідно до вікових, індивідуальних та особистісних особливостей дитини.

Урахування характеристик особистості молодших школярів у професійній діяльності майбутніх учителів початкових класів зумовлений реальним розширенням дитячих можливостей, що зазнають істотних змін у мотиваційному, когнітивному, поведінковому аспектах. У молодшому шкільному віці ще недоцільно говорити про сформовану ієрархію мотивів і пов’язаних з ними усталених способів поведінки, що в принципі уможливорює вплив на процес формування навчальної діяльності учнів та управління нею. Варто враховувати, що початкова школа є особливим етапом у житті дитини, який пов’язаний, передусім, з такими чинниками:

- 1) зміною в початковій школі провідної діяльності дитини;
- 2) переходом до навчальної діяльності (зі збереженням значущості ігрової), що має суспільний характер і є соціальною за змістом;

3) освоєнням нової соціальної позиції, розширенням сфери взаємодії дитини з навколишнім світом, розвитком потреб у спілкуванні, пізнанні, соціальному визнанні та самовираженні;

4) прийняттям і освоєнням дитиною нової соціальної ролі учня, яка виявляється у формуванні внутрішньої позиції школяра та визначає новий спосіб шкільного життя та перспективи особистісного й пізнавального розвитку;

5) формуванням у молодшого школяра вміння вчитися й здатності до організації своєї діяльності: приймати, зберігати цілі та дотримуватися їх у навчальній діяльності; планувати власну діяльність, здійснювати її контроль і оцінювання; взаємодіяти з учителем та однолітками в освітньому процесі;

6) зміною самооцінки дитини, яка набуває рис адекватності та рефлексивності [4, с. 129];

7) моральним розвитком, який істотно пов'язаний з характером співпраці з дорослими й однолітками, спілкуванням і міжособистісними відносинами дружби, становленням основ цивільної ідентичності та світогляду.

Характеризуючи молодший шкільний вік як якісно своєрідний етап дитячого розвитку, Л. Сугейко виокремлює такі його центральні новоутворення: якісно новий рівень розвитку довільної регуляції поведінки й діяльності; розвиток рефлексії, аналізу, внутрішнього плану дій; розвиток нового пізнавального ставлення до дійсності; орієнтація в спілкуванні на групу однолітків [7, с. 368]. Водночас Н. Степанець зазначає, що молодший шкільний вік – це вік допитливих, а тому особливо сприятливий до цілеспрямованих педагогічних впливів, це час значних прогресивних змін у психіці дитини, оскільки вона потрапляє в нову для неї соціальну ситуацію, залучається до життя суспільства [6, с. 31].

Залучення до суспільного життя здійснюється в процесі навчання, тому здебільшого оволодіння навчальною діяльністю передбачає врахування характеристик особистості молодших школярів. У цей період активно розвивається та кристалізується мотивація діяльності, адже молодший школяр, передусім, орієнтується на успіх у навчанні, що й визначає його активність, сприяє розвитку особистості. За такої позитивної мотивації дії учнів спрямовані на досягнення конструктивних, позитивних результатів. Ця мотивація визначає особистісну активність [5, с. 222].

Молодший шкільний вік – це період помітного формування особистості. Для нього характерні нові відносини з дорослими й однолітками, входження в цілу систему колективів, у новий вид діяльності – навчання, що висуває низку серйозних вимог до учня. У молодшому шкільному віці закладається фундамент поведінки, відбувається засвоєння моральних норм і правил поведінки, починає формуватися суспільна спрямованість особистості. Характер молодших школярів відрізняється деякими особливостями. Насамперед, вони імпульсивні – схильні негайно діяти під впливом безпосередніх імпульсів, спонукань, не подумавши і не зваживши всіх обставин. Причина – потреба в активній зовнішній розрядці при віковій

слабості вольової регуляції поведінки. Віковою особливістю є й загальна недостатність волі: молодший школяр ще не має великого досвіду тривалої боротьби за досягнення поставленої мети, подолання труднощів і перешкод. Він може опустити руки при невдачі, зневіритися у своїх силах і можливостях. Нерідко спостерігається примхливість, упертість. Поширена причина цього – недоліки сімейного виховання [2, с. 6–8].

Учителю початкових класів необхідно враховувати такі особливості молодших школярів:

1) психофізіологічні: інтенсивний розвиток м'язової системи й дрібної моторики, функцій великих півкуль головного мозку; посилення аналітичної та синтетичної функцій кори; розвинена психіка тощо;

2) інтелектуальні: досить розвинена пам'ять (невеликий обсяг короткочасної пам'яті); яскраво виявлена емоційність і мимовільність уваги; сформована “суб'єктність”, що дає змогу школяру діяти самостійно й автономно не лише як суб'єкту діяльності, а і як суб'єкту соціальних відносин;

3) комунікативні: молодші школярі у взаєминах з однолітками починають ураховувати їхні інтереси та в деяких випадках керуватися оцінкою їхніх моральних якостей; однолітків розглядають не лише як засіб успішності спільної діяльності, а і як її мету; з'являється відчуття “ми”; взаємодія будується на основі запропонованих правил; в учнів процеси адаптації переважають над процесами індивідуалізації тощо.

Тому можемо стверджувати, що молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку та якісного перетворення когнітивної сфери особистості. Зіставляючи положення про вікові особливості, можливості розвитку особистості дитини в молодшому шкільному віці, вимоги щодо розвитку дитини в цей період, узагальнюємо, що молодший шкільний вік сприятливий для розвитку в учнів:

1) навчальної мотивації (формування інтересу до знань, способів отримання знань, умінь, навичок);

2) когнітивної бази (пізнавальна активність дає змогу отримувати достатньо інформацій про навколишній світ, створюючи фундаментальну базу знань);

3) практичної діяльності (оволодіння обраними зразками дій і способів поведінки, інтерпретація зразків дій, діяльностей і відносин). Достатній рівень розвитку сприйняття, пам'яті, мислення, допитливості, мови є психологічними й біологічними передумовами сприятливого розвитку практичної діяльності.

Водночас у професійній діяльності педагога практичне спрямування має не лише вивчення психіки дитини, а й орієнтація на підвищення ефективності навчання та виховання дітей. Тому знання особливостей кожної дитини необхідні педагогу для забезпечення індивідуального підходу в роботі з нею. Однак власний досвід свідчить, що педагоги не поспішають поповнювати наукові знання з психології, а використовують наявні знання для визначення психолого-педагогічних характеристик своїх вихованців, не

простежують їх вияву в кожній конкретній дитини. Тому важливими є знання педагога з психології та розвитку дитини відповідно до віку. Це допоможе вчителю початкових класів у розумінні причин певних проявів поведінки дітей, визначенні їх схильностей, створенні умов для їх розвитку та визначенні допомоги й підтримки, необхідної школяреві в певній ситуації.

Висновки. Таким чином, важливою передумовою ефективною професійної діяльності вчителів початкових класів є врахування індивідуальних характеристик, вікових особливостей, розвитку психічних процесів, притаманних віку молодшого школяра. Тому важливим засобом сприяння формуванню особистості школяра є професійна інноваційна сфера діяльності педагога, спрямована на допомогу учневі в розвитку його індивідуальних здібностей, розкритті внутрішнього потенціалу та самостійному вирішенні труднощів з урахуванням власних психолого-педагогічних особливостей. Отже, професійний обов'язок кожного вчителя – бачити, насамперед, особистість дитини, якомога точніше визначати її пізнавальні здібності, ставлення до навчання, щоб їх індивідуалізувати.

Проведене дослідження не претендує на всебічне розв'язання проблеми й не висчерпує всіх аспектів окресленої теми, а закладає основу для подальшого вивчення особливостей урахування характеристик особистості молодших школярів у професійній діяльності вчителів початкових класів, науково-методичного забезпечення розвитку індивідуальних особливостей школярів в освітньому процесі початкової школи.

Список використаної літератури

1. Бірюк Л. Я. Формування компетентної особистості майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка*. 2011. Вип. 17. С. 114–119.
2. Бутківська П. В. Цінності: від учителя до учня. *Початкова школа*. 2007. № 2. С. 6–8.
3. Клос Л. Є., Фаласеніді Т. М. Особливості психолого-педагогічної характеристики молодшого школяра – передумова диференціації педагогічної підтримки. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 44–49.
4. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2009. 476 с.
5. Новик І. М. Особливості мотивації майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. *Теоретичний і науково-методичний часопис "Вища освіта України" (галузь – педагогічні та філософські науки)*. 2013. № 3. Т. 2. С. 221–224.
6. Степанець Н. Забезпечення безперервності початкової освіти в умовах запровадження нових стандартів та особистісно зорієнтованого навчання. Миколаїв : Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2013. 56 с.
7. Сугейко Л. Г. Інновації у підготовці особистості вчителя початкової школи. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 65. С. 367–370.
8. Трухін І. О., Шпак О. Т. Основи шкільного виховання : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 368 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2017.

Грицько В. В. Учет характеристик личности младшего школьника в профессиональной деятельности учителей начальных классов

В статье обоснована необходимость учета характеристик личности младших школьников в профессиональной деятельности учителей начальных классов. Обобщено, что в современных условиях профессиональная деятельность учителя начальных классов заключается не только в трансляции знаний, формировании умений и навыков, а должна основываться на принципах педагогического диагностирования с целью изучения личности младших школьников, обеспечения оптимальных условий обучения и воспитания с учетом индивидуальных потребностей учащихся. Рассмотрены особенности индивидуального психологического развития школьников и важность использования совместной учебной деятельности учащихся в условиях начальной школы. Отражено влияние личностных характеристик школьника на выбор учителем начальных классов форм и методов профессиональной деятельности в образовательном процессе. Акцентируется внимание на важности организации обучения, которое учитывает индивидуальные особенности школьников и способствует максимально эффективному развитию ребенка младшего школьного возраста.

Ключевые слова: учитель начальных классов, личность младшего школьника, индивидуальные характеристики личности.

Hrytsko V. Consideration of Personality Characteristics of Junior Pupils in the Professional Activity of Primary School Teachers

The article under consideration substantiates the necessity Consideration of personality characteristics of junior pupils in the professional activity of primary school teachers. It is indicated that, the period of education in primary school is rather significant for intellectual, physical, emotional and social development of a child. Peculiarity of educational activity in primary school is predetermined by peculiarities of formation and development of junior school age children, their cognitive processes, emotional, willing and motivating sphere.

Peculiarities of individual psychological development of schoolchildren and the importance of using educational co-activity of pupils in terms primary school are investigated. It is indicated, that the basic aim of professional activity of primary school teacher is to involve children into the world of knowledge, to interest them, to awake the interest and aspiration to something new, therefore, it is necessary to take into account not only the age, but also the typological peculiarities of schoolchildren. The influence of personal characteristics of a schoolchild on the teacher's choice of forms and types of professional activity in the educational process is reflected. It is concluded, that junior school age is appropriate for development of educational motivation of schoolchildren (formation of interest to the knowledge, ways of obtaining knowledge, skills, abilities); cognitive base (cognitive activity makes it possible to get necessary information about the world, creating fundamental base of knowledge); practical activity (mastering of chosen patterns of actions and ways of behavior, interpretations of action patterns, activities and relations). Attention is drawn to the fact of importance of organization of study, which takes into account individual characteristics and promotes the most effective development of a child of junior school age. Deep knowledge of the individual characteristics of a pupil is necessary for solving two interrelated problems: individualization – support and development of a separate, special, peculiar as a personality potential; socialization – adaptation in the social environment and personality self-realization.

Key words: primary school children, personality of junior schoolchild, individual personal characteristics.